

СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ З ПРОБЛЕМИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлюються соціальні характеристики змісту педагогічної спадщини з проблеми делінквентної поведінки підлітків, розглядається історія та основні причини її виникнення.

Ключові слова: делінквентна поведінка, дезадаптований підліток, реабілітаційно-педагогічна робота, дисциплінарний характер, морально-нормативна регуляція.

Всьому світу, соціальному буттю й кожній людині властиво відхилятися від осі свого існування та розвитку. Причини цих відхилень лежать в особливостях взаємозв'язку й взаємодії людини з навколишнім світом, соціальним середовищем і самою собою. Відхилення в поведінці є природною умовою розвитку людини та життя всього суспільства. Одним з видів відхилень в поведінці є делінквентна поведінка, що розуміється як антисуспільна протиправна поведінка підлітків. В останні роки вона набула масового характеру і поставила дану проблему в епіцентр уваги багатьох спеціалістів. Проблема ранньої злочинності є надзвичайно серйозною й складною. В Україні, в умовах перехідної економіки вона зростає. Надзвичайно актуальною ця проблема виступає стосовно осіб підліткового віку, які ще перебувають на етапі активного, як правило, досить складного і суперечливого процесу визначення життєвих орієнтирів, вироблення переконань, визначення позицій моральної нормативної регуляції.

Метою нашої статті є висвітлення соціальних характеристик змісту педагогічної спадщини з проблеми делінквентної поведінки підлітків.

Для того, щоб дослідити соціальну сутність педагогічної спадщини з проблеми делінквентної поведінки підлітків необхідно розглянути історію її виникнення, адже вивчення та аналіз існуючих думок, поглядів, теорій щодо проблеми відхилень у поведінці дає нам можливість визначити основні причини виникнення одного з видів такої поведінки, як делінквентна. Отже, необхідно зупинитися на думках учених, які є цінними для розуміння цієї проблеми.

Про проблему профілактики проявів асоціальної поведінки підлітків згадували ще давні греки – Платон, Арістотель, Демокріт. Вони були переконані в тому, що виховання шляхом формування моральних суспільних орієнтирів, переконань у значущості суспільної ролі у взаємодії особистості і соціуму має позитивний вплив на розвиток вихованців. Так, Демокріт вважав, що погане оточення негативно впливає на дитину, а Платон відзначав, що вихователь повинен завжди пояснювати їй позитивність і негативність вчинків, оцінювати їх, Арістотель рекомендував вихователям враховувати вікові та індивідуальні особливості дитини і дотримуватися золотієї середини при вихованні.

Родоначалник педагогічних положень про виховання і навчання, видатний чеський педагог Я.А.Коменський у своїй “Великій дидактиці” звертався до проблеми відхилень у поведінці дітей. Так, він уважав, що діти не народжуються поганими чи добрими, такими вони стають у результаті виховання. Він акцентував увагу на тому, що “ласкаве слово”, вправління у хороших вчинках, похвала – найкращі методи виховання [4, с. 112].

Позитивні ідеї філософа Ж.-Ж.Руссо є актуальними і сьогодні. Це реалізація принципу природовідповідності виховання, врахування індивідуальних і вікових особливостей. Ж.-Ж.Руссо запропонував метод “природних наслідків”, зазначив, що виховання особистості в соціумі проходить впевнено і успішно, якщо воно узгоджене з віковими особливостями дитини, – для кожного віку свої умови виховання, свій метод впливу, свої соціальні ресурси. Цікавими є також погляди науковців Б. Мореля, Ч. Ломброзо, Е. Кречмера щодо причин злочинної поведінки підлітків. Так, Ч. Ломброзо висловлював думку про “природжений тип злочинця”, відшукуючи його фізіологічні ознаки. Злочинця, за його теорією, можна впізнати

за певними зовнішніми ознаками: атлетична фігура, низьке скошене чоло, великі вуха та ін [3, с. 203].

Першими пояснити причини злочинності намагалися ще видатні філософи – Ф.В. Шеллінг та І.Ф. Гербарт. Багато уваги вони приділяли моральному, правовому та релігійному вихованню, становленню мети виховання, залежно від якої повинні визначатися виховні засоби. Відповідно зі своєю етичною теорією, основою якої виступають моральні ідеї, І.Ф.Гербарт вважав, що мета виховання заключається у формуванні добропорядної людини. Розглядаючи цю мету як вічну та незмінну, він мав на увазі виховання людей, які вміють пристосуватися до існуючих взаємин, які поважають встановлений правопорядок та підкоряються йому [2, с. 24]. У центр процесу виховання ставилося волевиявлення особистості. Цей дисциплінарний процес в ідеалі має відповідати п'яти головним критеріям: внутрішній свободі; досконалості; благобажаності; законності; справедливості.

Формування дисциплінованої, моральної людини – ядро ідеї про гармонійний розвиток всіх здібностей. Філософ вважав, що навчання без дисциплінованого виховання є засобом без мети.

Дисципліна – безпосередній вплив на характер вихованця з метою окультурення його норову і приведення його до дисциплінарності. Дисципліна має справу з характером, котрий виникає із співвідношення різноманітних нахилів і виражається в волі – переході бажання у справу. Дисциплінарно розвивати характер – означає, надавати право самому вихованцю приймати добро та відкидати зло, і таким чином, підвищуватися до самосвідомої особистості [4, с. 161].

І.Ф.Гербарт на основі своїх філософських поглядів розробив таку систему дисциплінарного виховання, котра відрізняється крайнім інтелектуалізмом. Головне місце в його системі займає діяльність вчителя по входженню засобами навчання в свідомість учня моральних понять.

Дисциплінарне виховання заключається в тому, що наставник має рахуватися з індивідуальністю особистості, знаходити в дитячій душі добре і спиратися на нього, формувати волю і характер майбутнього члена суспільства.

І.Ф.Гербарт розробив таку систему морального виховання, котра відрізняється крайнім інтелектуалізмом.

Мислитель також велику увагу приділяв релігійному вихованню. Він наполягав, щоб релігійний інтерес збуджувався у дітей якомога раніше і постійно розвивався з тим, щоб “в шляхетні роки душа мирно та спокійно перебувала в своїй релігії”. Релігія, за Гербартом, потребує “почуття смиренності” і необхідна як стримуючий початок [2, с. 27].

Навідміну від навчання моральне виховання безпосередньо впливає на душу дитини, спрямовуючи її почуття, бажання, дії.

Принципи морального виховання у І.Ф.Гербарта протилежні принципам управління. Там пригнічуються прояви волі та свідомості дитини. А в системі морального виховання всі методи повинні мати підґрунтя в тому доброму, що вже має дитина. Моральне виховання має намагатися “підняти в очах підлітка його власне “Я” шляхом глибоко проникаючого схвалення”. Вихователь зобов'язаний знайти у підлітка, навіть з проявами делінквентної поведінки, добрі якості і не впадати у розпач, якщо це не вдається зробити одразу. В системі морального виховання “одна іскра може одразу ж запалити іншу” [2, с. 523].

У моральному вихованні слід звертатися до покарань, та виховні покарання, на відміну від дисциплінарних не мають бути пов'язані з ідеєю помсти, а висвітлювати дитині добро надійними пересторогами [2, с. 525].

Оскільки діти не мають сильної волі, вихованню необхідно її створити, не можна, на думку І.Ф.Гербарта, допускати, щоб діти мали можливість проявляти свої погані нахили. Це необхідно зупиняти найсуворішими методами. Важливо створити простий, розмірений і постійний життєвий устрій, позбавлений всіляких розсіюючих змін.

Школа повинна підтримувати батьків, які забезпечують дітям правильний порядок життя. Дуже небезпечно давати розвиватися у підлітка свідомості, якщо він є не самостійним

у своїх діях. Необхідно дуже обережно ставитися до перебування підлітка у суспільстві, “плин суспільного життя не має затягувати дитину у вир і бути сильнішим за виховання”. І.Ф.Гербарт вимагав встановлення беззаперечного авторитету вихователя, вважав, що цей авторитет завжди заміняє підлітку “суспільну думку”, а тому “суттєво необхідно щоб вихователь мав першочерговий авторитет, поруч з яким підліток не цинив би ніякої іншої думки” [2, с. 318]. Всі ці висловлювання являються яскравим вираженням консервативного характеру гербартіанської теорії.

У вітчизняній літературі ще з часів Київської Русі знаходимо думки щодо запобігання відхилень у поведінці. Насамперед у праці “Повчання Володимира Мономаха” визначаються позиції соціального буття, елементи відповідальності сім’ї за своїх дітей, її ролі. Князь Володимир Мономах висвітлює основні засоби запобігання лінощам, привчання до праці; тактовне і гуманне ставлення до оточуючих, випикує положення правового співіснування у суспільстві.

Проблему відхилень у поведінці дітей з XVIII століття досліджували багато вчених. Видатний український письменник та філософ Г.Сковорода вважав, що моральні вади та інші відхилення в поведінці людини породжуються суспільними умовами, неправильним вихованням, неосвіченістю. У правильному вихованні дитини з перших днів її життя філософ вбачає попередження і запобігання проявів асоціальної поведінки, та подолання вже існуючих, що, власне, є парадигмою профілактики делінквентної поведінки підлітків у сьогоденні [1, с. 45].

В Україні з минулих століть після тривалої наукової розробки проблеми педагогічної роботи з підлітками-делінквентами її широкомасштабна практична реалізація розпочинається в XIX столітті з відкриттям мережі притулків, колоній, прихистків, виховних будинків та інших типів закладів, специфіка реабілітаційної діяльності яких позначалась узагальнюючим поняттям “виправно-виховні”. І лише з 70-80-х років XIX століття увагу Міністерства народної освіти України починають привертати діти з педагогічною і соціальною занедбаністю, та діти з відхиленою поведінкою для яких упроваджувалися додаткові уроки, повторювальні класи, літні шкільні й виховні колонії, санаторні школи [5, с. 51].

Також, після розвитку педагогічної роботи в XIX столітті, у 20-ті роки XX століття цю проблему почав вивчати видатний практик з проблеми відхилень у поведінці В.П.Кащенко. Причому він привертав увагу до проблеми поєднання методико-терапевтичних, навчально-педагогічних і виховних прийомів, спрямованих на корекцію характеру і відновлення особистості в цілому. До того ж наголошувалося на незаперечній залежності успіху реабілітаційного процесу від терміну його початку: чим раніше почати, тим більше надії на успіх [3, с. 132].

На думку В.П.Кащенко, важливими принципами реабілітаційно-педагогічної роботи з підлітками є:

- заміна домінуючого у виховній роботі педагога на самого вихованця, який визначає зміст і методи роботи педагога;
- орієнтація на потенційну, соціальну, психологічну повноцінність особистості, котра реабілітується, і повернення її у звичне соціальне середовище;
- постійне вивчення так званої винятковості індивіда у процесі корекційно-реабілітаційної роботи має здійснюватися у тісній взаємодії педагога та психолога [3, с. 134].

При розгляді даного питання не можна не звернути увагу на соціальну, корекційну та реабілітаційну діяльність видатних педагогів А.С.Макаренка та С.Т.Шацького, які у 30-ті роки XIX століття заклали основні принципи, зміст і методи педагогічного впливу на підлітків, яким притаманна делінквентна поведінка. В основу своєї педагогічної теорії вони заклали ідею створення педагогом виховного соціального середовища [2, с. 418]. У 60-ті роки XIX століття простежується тенденція до більш глибокого вивчення означеної проблеми, зокрема, у психологічному, соціально-правовому, педагогічному і медичному

аспектах. Причому причини делінквентної поведінки вбачалися в особливостях вікового розвитку особистості, у відчуженні від нормальних дітей, своєрідності прояву протесту проти пригнічення їхніх інтересів. У більш пізній час видатний педагог В.О.Сухомлинський запропонував різноманітні засоби стимулювання особистості. Домінантною в його рекомендаціях була орієнтація на індивідуальний стиль побудови педагогічного процесу, на гуманізацію засобів виховання з девіантними та делінквентними проявами поведінки [2, с. 420].

Про необхідність реабілітаційно-педагогічної роботи в Україні почали говорити в середині 90-х років ХХ століття, коли із прийняттям незалежності відбулося реформування усіх сфер суспільного життя, ускладнилися процеси соціальної адаптації особливо вразливих груп населення; люди з особливими потребами, особи з девіантною та делінквентною поведінкою стали нагальною проблемою соціально-педагогічних досліджень. Відповідно, відбулися зміни в змісті, характері та завданнях реабілітації таких осіб. Якщо до середини 90-х років реабілітація в Україні мала яскраво виражений медичний аспект та спрямовувалася переважно на осіб з обмеженими фізичними можливостями, то сьогодні спостерігається розвиток саме соціальної складової профілактичної роботи з цією категорією підлітків. Цьому сприяли, насамперед, розвиток теоретико-методологічної бази організації і практики соціальної роботи та підготовка професійних соціальних педагогів, висококваліфікованих педагогів-вихователів, практичних та соціальних психологів, що реалізують теоретичні положення на практиці. Необхідність профілактики окремих груп населення – девіантів, делінквентів, дезадаптованих підлітків, інвалідів, осіб, що перебували в складних життєвих ситуаціях закріплена в численних міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документах [2, с. 428].

Отже, розглянувши соціальну сутність педагогічної спадщини з проблеми делінквентної поведінки підлітків, ми дійшли висновку, що метою виховання виступає “створення” суспільством доброчесної людини, у сутності якої домінує моральна норма, яка забезпечує її нормативну поведінку в якій гармонія волі поєднується з етичними ідеалами і випрацюванням багатогранних інтересів. Ця мета може бути здійснена лише за умов правильно організованого виховання, яке полягає у всебічному гармонійному розвитку особистості кожної дитини з максимальним урахуванням її природних нахилів і задатків, здійснюватися тільки спільними зусиллями сім'ї, школи, інших соціальних інституцій, починаючи з перших днів життя дитини. Зазначене є запорукою успішного попередження та подолання проявів делінквентної поведінки підлітків і потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусак Н.Є. “Соціальна політика та соціальна робота”. – К. – 2005. – 364 с.
2. Педагогика / Под ред. П.И.Пидкасистого. – М.: Рос. педагогическое агенство, 1995. – 638 с.
3. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с. (Альма-матер).
4. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
5. Соціальна педагогіка. Підручник / За редакцією професора Капської А.Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.

Богомолова М.Ю.

СОЦИАЛЬНАЯ СУЩНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДСТВА ПО ПРОБЛЕМЕ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

В статье освещаются социальные характеристики содержания педагогического наследства по проблеме делинквентного поведения подростков, рассматривается история и основные причины его возникновения.

Ключевые слова: делинквентное поведение, дезадаптированный подросток, реабилитационно-педагогическая работа, дисциплинарный характер, морально-нормативная регуляция.

SOCIAL NATURE OF PEDAGOGICAL HERITAGE WITH THE PROBLEM OF DELINQUENT BEHAVIOR AMONG ADOLESCENTS

The article highlights the social characteristics of the content of educational heritage of delinquent behavior problems of adolescents, deals with the history and reasons for its occurrence.

Key words: delinquent behavior, maladjusted teenager, rehabilitation and educational work, disciplinary character, moral and normative regulation.

УДК 37.013.42

Зайченко Н.І.

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У КРАЇНАХ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ У 1920 – 1960-Х РР.

У статті здійснюється аналіз діяльності шкіл соціальної роботи у країнах Латинської Америки у 1920 – 1960-х рр. Автор характеризує умови їх організації у Чілі, Мексиці, Венесуелі, Колумбії.

Ключові слова: соціальна робота, “соціальні візитери”, школа соціальної роботи, Латиноамериканська асоціація шкіл соціальної роботи.

В історії розвитку соціальної роботи у країнах Латинської Америки умовно можна окреслити три етапи: класичний (з 1920-х – до середини 1960-х рр.), в межах якого відбувалося започаткування професіоналізації соціальної роботи, запровадження окремих соціальних програм захисту населення, заснування перших навчальних закладів професійної підготовки соціальних працівників; етап “реконцептуалізації” (з середини 1960-х – до початку 1980-х рр.), що характеризувався пошуком власного латиноамериканського шляху розвитку соціальної роботи з урахуванням соціально-історичних, регіонально-політичних, релігійно-етнічних, цивілізаційно-культурних відмінностей, зростанням функціональної значущості професійної соціальної роботи у регіоні; сучасний період (з початку 1980-х років), визначений глобалізаційними процесами у світі, інтернаціоналізацією соціальної роботи, інтенсифікацією діяльності соціальних працівників у країнах Латинської Америки на національному та міжнародному рівнях.

У 1920-х р. досвід діяльності європейських шкіл соціальної роботи, особливо у Бельгії та Німеччині, виявився необхідним для розбудови професійної освіти соціальних працівників у країнах Латинської Америки. До Чілі, Мексики та інших країн регіону було запрошено фахівців з країн Західної Європи з метою сприяння освітньому процесу у закладах підготовки соціальних працівників. До середини 1940-х р. зміст освіти перших шкіл соціальної роботи будувався за європейськими зразками, згодом, за північноамериканськими моделями, але вже у 1960-х р. в університетських школах соціальної роботи країн Латинської Америки здійснювалися спроби застосовувати оригінальні підходи до визначення складових теоретичної і практичної підготовки фахівців соціальної роботи.

Вивченню досвіду професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників в іспаномовних країнах присвятили свої праці зарубіжні вчені Х.Кінтана, А.Петрус, Х.Ортега, В.Нуньєс-Перес (Іспанія), Е.Евангеліста, М.Месина Поланко, А.Валеро Чавес, А.Варлеа (Мексика), Н.Алайон, Е.Андер-Егг, Г.Репетті (Аргентина), Н.Айлвін, М.Кесада, М.Нейра, М.Манріке (Чілі), Д.Гвардіола (Куба) та інші науковці.

В Україні у 1990 – 2000-х рр. питання теоретичних засад соціальної педагогіки і соціальної роботи вивчали О.Безпалько, І.Бех, І.Зверєва, Л.Коваль, Н.Лавриченко, І.Мигович, Л.Міщик, Ю.Поліщук, Г.Попович, С.Хлеб'як, Л.Штефан та інші вітчизняні дослідники. Окремі аспекти професійної підготовки соціальних працівників у зарубіжжі розглядали Л.Віннікова, Н.Гайдук, С.Когут, Н.Микитенко, В.Поліщук, О.Пічкара та інші науковці.